

Niels Engelsted

Psykologisk Laboratorium, Københavns Universitet

Almenpsykologi fra ringsiden

Det foreliggende udspil i Bulletin for Antropologisk Forum har et temmeligt avanceret format. Det, der fremstår som Erik Schultz target-artikel, syntes i realiteten at være en kommentar til Jens Mammens arbejde, som derfor udgør *a hidden target*. Mammens medfølgende og udvidede kommentar til Schultz target-artikel bliver hermed i realiteten en replik. Denne gennemførte *upside-down* kan umiddelbart virke forvirrende. Hvilken rolle skal vi ordinære kommentatorer indtage? Normalt er der et *target* at skyde på, nu er der pludselig to. Skal vi kaste os ind og deltage i armbøjningen i ringen som i amerikansk wrestling? Eller skal vi, som i civiliseret boksning, sidde pænt ved ringside og komme med mere meta-agtige kommentarer til matchen?

Blandt disse muligheder, har jeg valgt at komme med meta-agtige ringside kommentarer. Ikke som dommer, ej heller som tilskuere, men nærmest som et af de gamle smokingklædte ringvrag, der af tv-stationerne regelmæssigt inviteres til at kommentere begivenhederne i ringen.

Hvad er almenpsykologi? Erik Schultz og Jens Mammens idrætsgren er, ligesom min egen, *almen psykologi*, og hvad er så det?

Almen psykologi er grundlæggende en påstand om, *at psykologi findes*. Og det gør den, fordi der i verden eksisterer et sæt af reale, unikke og irreducibile relationer (*psyko-logik*), der udgør genstandsområdet for en selvstændig videnskab. Ydermere, er det en påstand om, at psykologi er præcis det, som vi almindeligvis tror, at det er. I dagligsproget, i common sense, i hverdagspraksis og i den praksis, som udøvende psykologer udfolder. Og hvad er det så, at vi tror, at det er? Mit svar er: Spørg dig selv eller din bedstemor!

Men netop dette svar udtrykker eksemplarisk psykologiens enorme problem. Bedstemorpsykologien er den virkelige og eneste psykologi, siger Jerry Fodor (1992, s. 174), men det er også en halvvejs implicit psykologi. Psykologi er først og fremmest noget, vi lever i handling, inklusive talehandling, det er ikke en ekspliciteret og begrebsliggjort teori. Skib kan vi føre, men søkort er ikke vores stærke side. Selvfølgelig kan vi fiske kategorier ud af havet af betydninger, men vi kan ligesom ikke fiske havet ud, og hver gang vi fanger en kategorifisk, har nogle andre fanget en anden kategorifisk, som ikke er af samme slags, og så kan vi skændes om, hvilken der er den *rigtige*. Heraf den *paradigmatisisme*, der har hærget psykologien i hundrede år og efterhånden nået et omfang, der har fået Sigmund Koch og David Leary til at konkludere:

"After a hundred years of ebullient growth psychology has achieved a condition at once so fractionated and so ramified as to preclude any two persons agreeing as to its 'architecture'." (Koch & Leary, 1992, .s. 2).

Det begrebsmæssige kaos bliver forstærket - og til en vis grad genereret - af et andet problem, der konfronterer bedstemorpsykologien. Den er uovertruffen i vores daglige omgang med verden, andre mennesker og sågar os selv, men det har været praktisk talt umuligt at indskrive den i det moderne naturvidenskabelige verdensbillede. Siden år 1600 har bedstemorpsykologi og naturvidenskab været engageret i en gensidigt fornægtende kamp på liv og død. Men heldigvis kun som sport. Med en enkelt undtagelse er ingen kommet alvorligt til skade, og kombattanterne har hentet både livsindhold og opmuntring fra striden. Den oralt-kannibalistiske fornøjelse på den naturvidenskabelige side, når psykologien rask væk fradømmes eksistens, har fundet sit nøje modsvar i bedstemorpsykologiens analt-selvgede hovedrysten over den logiske brist, det er at stå og dementere sin egen modus vivendi.

Desværre har disse løjer ét offer. Nemlig den *videnskabelige psykologi*. Det vil sige den psykologi, der *både* fastholder bedstemorpsykologiens ægte kategorier *og* forbinder til det naturvidenskabelige univers. Den har der ikke været plads til. Så i den forstand findes psykologi ikke som en retmæssig videnskab. Psykologiens ikke-eksistens som retmæssig videnskab er imidlertid *socialkonstruktivistisk* snarere end *ontologisk* begrundet. Der findes et reelt grundlag for psykologien, som der selvfølgelig må gøre, hvis bedstemorpsykologien giver et sandt billede af vores væren-i-verden, og hvis naturvidenskaben giver et sandt billede af verdens materielle struktur, og ingen af disse betingelser kan med god vilje betvivles. Når psykologien p.t. ikke findes som anerkendt retmæssig videnskab, så skyldes det ikke, at det er svært at finde den, det skyldes blot mangel på god vilje til at lede. Og manglen på god vilje skyldes formentlig, at man ubevidst nødtigt vil opgave det traditionelle paradigmatiske powerplays cocktail af spændig, filosofisk intrige, ramasjang og opportunity for noget, der utvivlsomt vil vise sig at være ret banalt. At vanetænkning spiller en rolle, kan man selvfølgelig heller ikke udelukke. I hvertfald er dette almenpsykologiens standpunkt.

Almenpsykologiens *mål* er således at begrunde og forsvare psykologi som en retmæssig videnskab ved (1) at fastholde bedstemorpsykologiens kategorier som reale, (2) at fastholde det naturvidenskabelige verdensbillede som sandt, og (3) finde den naturlige forbindelse mellem 1 og 2.

Almenpsykologiens *metodologi* består af to sammenhørende metoder, der er blevet anvist i 1927 som svar på *psykologiens krise* af henholdsvis Lev Vygotsky og Karl Bühler. Vygotskis anvisning er, at man blandt psykologiens mange forbindelsesrelationer, skal finde den eller de mest basale, der udgør arkitekturens fundament eller celle. Vygotsky: "*Den, der kunne løse gåden om psykologiens celle...ville finde nøglen til hele psykologien.*" (Vygotski, 1927, s. 233). Metoden er med andre ord at finde den eller de afgørende *analytiske enheder*. Analyse uden syntese er imidlertid halvgjort arbejde. Når man har skilt bygningen af og identificeret byggestenene, skulle man jo gerne være i stand til at genopføre bygningsværket, og helst uden at få noget overskud. Dette er præcis det, som Bühler (1927) anviser. Han siger, at almenpsykologiens opgave er at give et sammenhængende billede af psykologien, der tillader *så meget som overhovedet muligt* af den eksisterende psykologi at finde sin retmæssige plads. Eller populært sagt, det gælder om at finde den elefant, der bekræfter alle de vise, men blinde mænd i deres erkendelsesanstrengelse.

Almenpsykologiens opgave er at kombinere Vygotsky's og Bühlers metoder, dvs. at søge efter grundlæggende analytiske enheder, der er egnet til at give så mange eksisterende psykologiske resultater og indsigter som muligt en meningsfuld plads i det samlede billede.

Jagten på analytiske enheder. Erik Schultz og Jens Mammen er almenpsykologer, som almenpsykologi her er defineret. Det fremgår klart af deres respektive disputatser, der er helliget forsvaret af centrale forestillinger fra bedstemorpsykologien mod - i Schultz tilfælde - behavioristisk reduktion og - i Mammens tilfælde - kognitivistisk reduktion. Et sådant forsvar består altid i at identificere og fastholde en forskel, som bedstemorpsykologiens modstandere overser eller benægter. Fastholdelsen og forsvaret af distinktioner bliver dermed selve sjælen i denne idræt. Hvis forskellen er central og afgørende, optræder dens sider ofte som udtryk for forskellige analytiske enheder. På den måde er jagten på analytiske enheder og jagten på væsentlige distinktioner bundet sammen.

Den mest radikale og fundamentale analytiske distinktion, der er formuleret i dansk almenpsykologi er Mammens distinktion mellem *udvalgs kategorier* og *sanse kategorier*. Distinktionen er defineret med matematiske værktøjer i et aksiomatisk system med afledte teoremer. Det kræver en særlig *literacy* at beskæftige sig fortroligt med et sådant medium, og ikke mange psykologer besidder denne kyndighed. Diskussionerne har derfor først og fremmest drejet sig om den psykologiske *interpretation* af den aksiomatisk begrundede distinktion. Mammens egen originale interpretation og aksiomsystemet er selvfølgelig født sammen, og i hans kommentar fortæller han lidt om denne genealogi. Den oprindelige interpretation identificerer ved det udvalgs kategorielle en særlig menneskelig evne til at fastholde ting over deres skiftende egenskaber, hvilket er grundlaget for videnskabelig realerkendelse. Det sanse kategorielle bliver så en erkendelsesmåde, der identificerer ting med deres fremtrædelsesform. I denne modus er det simpelthen ikke de samme ting, hvis de fremtræder forskelligt. Det er ikke noget tilfælde, at distinktionen er blevet født i et opgør med Tranekjær Rasmussens *esse est percipi* fænomenologi. En

vigtig pointe i denne udarbejdelse er, at computere og andre kognitive maskiner befinder sig i den sanse kategorielle modus. Distinktionen bliver således også et opgør med forestillingen om mennesket som en maskine. At dyrene i samme åndedrag bliver gjort til maskiner, fordi det udvalgs kategorielle er blevet identificeret med det særligt menneskelige, er måske mindre betryggende. Men det er der siden rådet bod på.

I Erik Schultz' opgør med den behavioristiske reduktion af den menneskelige personlighed spiller en anden distinktion en vigtig rolle, nemlig distinktionen mellem *symboler kendelse* og *kategorier kendelse*. Symboler kendelse udtrykker den menneskelige forbundethed med de objekter, der udgør væsentlige værdier for subjektet: føde, parringspartnere, yngel og den slags. Kategorier kendelse er en mere objektiv og ikke-indforstået måde at karakterisere verden på. Der er både lidt følelse over for forstand og lidt Ding für uns over for Ding an sich over distinktionen, selv om det sikkert er for simplistisk forstået.

Alle tænkere, der står med en distinktion, som de finder væsentlig, ønsker at vinde anerkendelse for denne distinktion. Der må godt være nogle andre, der også kan se, at det er en vigtig forskel at drage. Imidlertid er det sådan, at der næsten ingen er, der kan se ud over deres egen næsetip. Dette er ingen fejl, det er et vilkår. For at forstå en tanke, skal man finde en plads til denne tanke i sit eget verdensbillede. Hvis man f.eks. mener, at distinktionen mellem det udvalgs kategorielle og det sanse kategorielle nok fortjener overvejelse, fordi man har tillid til Mammens intellekt, så forsøger man at importere og fortolke denne distinktion i sin egen forståelse, og som en test på sin fortolkning udfordrer man Mammen med den for at høre, hvad han siger. Den faglige diskussion bliver på den måde en forståelsesafstemning, der kan berige begge billeder. Sådan har jeg selv forsøgt at afstemme distinktionen mellem det udvalgs kategorielle og det sanse kategorielle med min egen forståelse af det psykiske. Og det er efter min mening præcis det, som Schultz gør med sin omvendte targetartikel. 'Se hvad jeg har fået ud af distinktionen, og se hvilke problemer jeg har med at få det til at passe, hvad siger du til det?' At det også kan være en lille smule træls, at blive konfronteret med andres interpretation af sit arbejde, aner vi måske nogle steder i Mammens svar. Men der er formentlig ikke mange andre måder, som forståelse kan afstemmes på, så det er noget man bare må lide, for at bruge Erik Schultz eget udtryk.

I det aktuelle tilfælde syntes afstemningsproblemet at være det følgende. Umiddelbart ser det ud til, at det udvalgs kategorielle og det kategorier kendende er beslægtet, mens det sanse kategorielle og det symboler kendende er beslægtet. Invertfald hvis man læser noget objektivt Ding an sich ind i de første og noget subjektivt Ding für uns ind i de sidste, og det kommer man let til (og sikkert med urette). I senere arbejder har Mammen imidlertid forsøgt at finde eksempler på det udvalgs kategorielle fra mere 'bløde' områder end den videnskabelige erkendelse. Han vælger da fænomener som affektionsværdi og tilknytning, som han ser rumme de fastholdende bånd over tid og rum, der kendetegner det udvalgs kategorielle. For Schultz er affektionsværdi og tilknytning imidlertid prototypiske udtryk for symboler kendelse, og hvordan kan det udvalgs kategorielle være både det kategorier kendende og det symboler kendende? Hvem er forvirret?

Fra ringside kan man her komme i tanke om denne gode meta-kommentar. Man skal være forsigtig i sin omgang med Ockhams rasekniv. Man kan f.eks. let komme galt afsted, hvis man tror, at alle distinktioner nødvendigvis er den samme grundlæggende distinktion, når det kommer til stykket. Antallet af sande distinktioner i verden er formentlig legio, og de kan alle være af relevans i den ene eller den anden sammenhæng.

Fra min egen næsetip. Men en gammel pugilist får alligevel lyst til at blande sig lidt i bataljerne. Det er selvfølgelig set fra min næsetip, men jeg fornemmer, at kategorierkendelse og symbolerkendelse i visse fortolkninger faktisk kan udtrykke det udvalgskategorielle, og at dette udtrykker, om ikke en dobbelthed i forestillingen om det udvalgskategorielle, så dog denne forestillings *betydelige* generalitet.

Kort fortalt er det min opfattelse, at den grundlæggende analytiske enhed i psykologien er subjekt-objekt forholdet forstået som et subjekts intentionale realisering af et objekt. Det prototypiske tilfælde er et dyrs tilvejebringelse af sin livsnødvendige føde. Forholdet udspiller sig prototypisk i tid og rum og kan analytisk deles i fire trin. De fire trin er:

1. **SØGEN**, hvor subjektet bevæger sig ud i verden efter sit objekt;
2. **SPORING**, hvor subjektet styrer efter et sensorisk mønster, der signalerer objektets nærvær.
3. **HÅNDTERING**, hvor subjektet er i fysisk nærkontakt med objektet selv;
4. **KONSUMTION**, hvor subjektet konsumerer objektet.

I alle handleforløb fra protozoa til mennesker, kan man identificere disse 4 trin. Det interessante er nu, at i hvert af disse trin er objektet givet for os på en særlig måde. Vi kan tildele objektet et særligt navn efter hver af disse måder:

1. **OBJEKT**. Det noget, jeg er rettet imod, og som er fokus for min intentionalitet.
2. **MØNSTER**. Noget, der er sensorisk egenskabspecificeret for mig.
3. **GENSTAND**. Noget, som med sin materialitet eller genstridighed constrainer min handling, og noget som jeg kan constraine gennem min fastholdelse.
4. **VÆRDI**. Noget, der tilfredsstiller mig.

Blandt disse fire er det MØNSTER, der svarer til det sansekategorielle i Jens Mammens interpretation, og det er GENSTAND, der svarer til det udvalgskategorielle. Man kan også sige, at det første udtrykker, *hvad* noget er, mens det andet udtrykker, *at* noget er. Udvalgskategorielle udsagn er altså *eksistens*-udsagn i modsætning til sansekategorielle, der er *attribut*-udsagn. I et andet sprog kan man sige, at det, der udtrykkes som GENSTAND er objektets egenbeskaffenhed eller dets 'objektive' egenskaber, objektet an sich, som det gør sig gældende i tid og rum. Det er evnen til at fastholde dette aspekt (den numeriske identitet) bag de skiftende attributter, der er grundlaget for menneskelig videnskabelig erkendelse à la Mendel. I og med at det netop er genstandens egenbeskaffenhed, der udtrykkes her, falder det pænt i hak med forestil-

lingen om kategorierkendelse, dvs. den uforbundne eller adskilte erkendelse.

Udsagn om den materielle genstand og dens manifeste egenbeskaffenhed er imidlertid ikke det eneste eksistens-udsagn på denne liste. SØGEN, der sætter det intentionelle OBJEKT, er også et udsagn om, *at* noget er. *Føde findes*. Min påstand er, at søgen, hvor forskellig den end er fra håndtering, også udtrykker den udvalgskategorielle modus. Faktisk hævder jeg, at søgen udtrykker den mest grundlæggende og primordiale form for udvalg. Søgen og Objekt kan imidlertid kun defineres i en sammenhæng af biologisk forbundethed. En forbundethed, der iøvrigt gennemsynder den subjekt-objekt forbindelse, der hedder tilknytning. I og med, at det netop er subjektet og objektets forbundethed, der udtrykkes her, falder det pænt i hak med forestillingen om symbolerkendelse, dvs. den forbundne erkendelse.

Heraf ses, at både kategorierkendelse og symbolerkendelse muligvis kan optræde på det udvalgskategorielles side, når blot vi indser, at det udvalgskategorielle er bredt nok til at favne flere kvalitativt forskellige forbindelser. Man kan ikke udelukke at et tilsvarende argument kunne antyde, at kategorierkendelse og symbolerkendelse også begge kunne lande inden for det sansekategorielles domæne. Nogle af Erik Schultz beskrivelser af det symbolerkendende har en tydelig sensorisk definition, ligesom selve ideen om kategorierkendelse leder tanken hen på en prædikatslogik, der vel dybest set er sansekategoriell. Skulle man kunne argumentere således, ville det vise, at distinktionerne om det udvalgskategorielle og det sansekategorielle og om det kategorierkendende og det symbolerkendende går på tværs af hinanden. Det ville blot gøre vores analyse rigere.

Hvordan det forholder sig i virkeligheden ved jeg selvfølgelig ikke, så jeg kløer mig på blomkålsøret og afventer tilbagelænet matchens sidste omgang.

Referencer

- Bühler, K.: Die Krise der Psychologie, 1927.
Fodor, J.A.: A Theory of Content and Other Essays, Cambr. Mass. 1992.
Koch, S. & D.E. Leary (eds.): Introduction to A Century of Psychology as Science, Washington, 1992.
Vygotzky, L.S. Die Krise der Psychologie in ihrer historischen Bedeutung (1927), i Ausgewählte Schriften 1, Köln 1985.